

**INTEGRAL PEDAGOGICAL PROCESS IN HIGHER SCHOOL: IMPLEMENTATION
OF NEW PROFESSIONALLY IMPORTANT PARADIGMS**

**ЦІЛІСНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ПАРАДИГМ**

Тетяна Сущенко

доктор педагогічних наук, професор

E-mail: t.su@ukr.net

ORCID: 0000-0001-7437-9461

Класичний приватний університет, Україна

Tetyana Sushchenko

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

E-mail: t.su@ukr.net

ORCID: 0000-0001-7437-9461

Classical private university, Ukraine

Роман Сущенко

доктор педагогічних наук, доцент

E-mail: rvstt@ukr.net

ORCID: 0000-0002-4457-8563

Research ID: AAE-9948-2019

Національний університет «Запорізька
політехніка», Україна

Roman Sushchenko

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate
Professor

E-mail: rvstt@ukr.net

ORCID: 0000-0002-4457-8563

Research ID: AAE-9948-2019

National University «Zaporizhzhia
Polytechnic», Ukraine

ABSTRACT

The article is devoted to defining the essence of the integral pedagogical process in higher education institutions and its specificities considering the aims and values of professional education.

The category «integral pedagogical process» is the key concept of pedagogy of higher education.

However, the existing traditional system of subject teaching in higher educational institutions, didactic approach to the training of highly qualified specialists inhibits the process of integral pedagogical process. Pedagogical activity of a teacher should be aimed at the combination of professional co-operation and mutual enrichment of students.

As a result of long-term theoretical and experimental research, the pedagogical process in higher education (lat. processus) is regarded as moving forward. It is an organized training of highly qualified professionals: teachers, economists, engineers, lawyers, farmers and other specialists with higher education. The process is carried out in the conditions of professional and spiritual enrichment of teachers and students, dialogical culture, intellectual and professional co-creation.

Thus, the integral pedagogical process in higher education is an extremely complex phenomenon; developing, it is not reduced to the mechanical sum of all the knowledge that reflects the characteristics of its separate parts.

For more profound and accurate knowledge of the essence of integral pedagogical process of higher school in the combination of all its aspects it is necessary to make a transition from analytical to synthetic research of the object, to develop the theory of integral pedagogical process.

Key words: *integral pedagogical process, professionalism, teaching, spiritual interaction.*

Постановка проблеми. Створення високого рівня енергетичного потенціалу професійної готовності випускників закладів вищої освіти світового освітнього товариства в останні роки XXI століття поставило в центр системи вищої освіти незаперечний пріоритет формування нового по суті професіонала будь-якої спеціальності, будь-якого профілю, а саме: «кваліфіковану, конкурентоспроможну особистість із високим рівнем професійних знань, умінь, навичок, мобільності, які відповідають вимогам науково-технічного прогресу, ринковим відносинам в економіці, виховання соціально активних членів суспільства, формування в них наукового світосприйняття, творчого мислення, кращих людських якостей, національної свідомості» (Ничкало, 1995).

Аналіз останніх досліджень. Різні аспекти досліджуваної проблеми, зокрема, в науках, філософії, освіті та педагогіці, знайшли своє відображення в роботах Андрущенко В.П., Балла Г.О., Беха І.Д., Бикова В.Ю., Волкової Н.П., Гончаренка С.У., Зязюна І.А., Корсака К.В., Кременя В.Г., Лугового В.І., Майбороди В.К., Ничкало Н.Г., Романовського О.Г., Савченко О.Я., Семиченко В.А., Сисоєвої С.О., Сластьоніна В.О., Слєпкань З.І., Туркот Т.І. та інших, у яких вказується на необхідність упровадження у закладах вищої освіти системних педагогічних реформ, завдяки яким можливою може бути модернізація професійної підготовки висококваліфікованих спеціалістів.

Мета статті – висвітлення результатів концептуально-теоретичного аналізу особливостей цілісного педагогічного процесу ЗВО, спрямованого на формування високопрофесійних фахівців.

Виклад основного матеріалу. Концептуальний аналіз досягнення мети дослідження показав, що, попри всі здобутки у розробленні цієї теми, досі залишаються недостатньо розкритими проблеми педагогізації структурно-функціональних особливостей формування нового професіоналізму випускників ЗВО в період глобальної трансформації українського суспільства, поверхово розглянуто специфічні суперечності цього процесу.

Наші тривалі пошуки відповіді на ці питання показали, що ні суттєві організаційні зміни у ЗВО, ні механічне нарощення обсягу нової інформації, ні збільшення навчальних дисциплін та періоду навчання не розв'яжуть цю проблему. Ускладнюється цей процес ще й тим, що в умовах пошуку шляхів розв'язання окреслених проблем знаходиться без спеціальної базової педагогічної підготовки і сам викладач, організатор професійної підготовки, наслідком якої мають бути реальні позитивні зміни в підготовці майбутнього професіонала, у професійній культурі особистості майбутнього спеціаліста, в його ставленні до життя, загальнолюдських цінностей та вимог суспільного середовища.

Цей чудо-процес відбувається не тільки у студентській аудиторії, але й у різноманітній індивідуальній, позааудиторній, науково-дослідній роботі, в цілісному педагогічному процесі, успішним диригентами якого, завдяки багатьом, на жаль, ще невідомим чинникам, є викладач, його особистість, стиль мислення, характер взаємин, новий світогляд, професіоналізм, вміння сприяти процесу відкриттів і професійних виборів студентів. Звідси – найважливішим в організації цілісного педагогічного процесу в сучасних ЗВО є визначення самим викладачем власної траєкторії руху до успішної самореалізації у професійній діяльності. В процесі спілкування з аудиторією він легко може отримати таку найточнішу інформацію про себе: Хто Я? В чому сутність мого життя? Чи правильний мій вибір? Як я, як професіонал, виглядаю на тлі інших? Чи дозволить мені ця діяльність стати щасливою людиною? Чи зможу максимально реалізувати себе як індивідуальність, як особистість? Чи моє це поприще? Чи стане для мене діяльність викладача предметом мого повноцінного життя, найуспішнішого професійно-особистісного самоздійснення і самореалізації? Чи маю для цього внутрішній духовний та інтелектуальний потенціал? Чи зможу створити умови становленню ідентичності себе існуючої зі своєю власною природою? І найголовніше: чи вагомий мій

**Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного
університету. Серія: Педагогічні науки. Випуск 49.**

внесок у розвиток професіоналізму майбутніх фахівців? Чесні й позитивні відповіді викладача самому собі на подібні питання мають соціально-професійне значення у визначенні його готовності до створення нового освітнього середовища, особливостями якого є принципово нові підходи до визначення й розуміння суті та особливостей цілісного педагогічного процесу у ЗВО.

Розглянемо в даній статті теоретичний концепт цього ключового поняття.

За нашим визначенням, цілісний педагогічний процес у вищій школі (лат. *processus*) – це *просування вперед, цілеспрямовано організована професійна підготовка висококваліфікованих фахівців-професіоналів: учителів, економістів, інженерів, юристів, аграрників та інших спеціалістів з вищою освітою в умовах духовного взаємозбагачення викладачів і студентів, діалогічної культури, інтелектуальної і професійної співтворчості.*

Такий процес у вищій школі нерозривно пов'язаний з усіма іншими суспільними процесами (економічним, політичним, моральним, культурним та ін.) Його сутність, зміст і спрямованість залежать від стану суспільних процесів, реальної взаємодії продуктивних сил і виробничих відносин. Якщо економічний базис суспільства сприяє розвитку продуктивних сил, прогресивно зростає рівень виробництва і культури, то і педагогічний процес ЗВО, адекватно відображаючи суспільні потреби, здатний відігравати активну роль у розвитку виробництва, культури та зміцненні передових суспільних відносин. Якщо ж виробничі відносини стримують активний прояв продуктивних сил, заважають їх нормальному розвитку, виникають явища застою, розкладання, загострюються протиріччя, які негативно впливають і на педагогічний процес. Виникає необхідність рішучих змін у суспільстві та реформуванні вищої школи й професійної освіти. У міру здійснення економічної реформи, демократизації суспільних відносин у нашій країні зростає роль професіоналізму і педагогічного процесу у формуванні висококваліфікованих спеціалістів, вдосконаленні всього суспільного життя.

Структура цілісного педагогічного процесу утворюється з органічно пов'язаних компонентів. Системоутворюючою ланкою цілісного педагогічного процесу є цілеспрямована педагогічна діяльність, її носій – спеціально підготовлений педагог-викладач, покликаний відповідати за якість формування особистості студента, за створення реальних умов для всебічного формування спеціаліста з позицій передової науки. Викладач, як центральна фігура цілісного педагогічного процесу, є носієм мети і передових ідеалів, володарем наукових знань і педагогічної майстерності.

Дослідження природи педагогічного процесу довгий час були пов'язані тільки зі школою. Педагогічний процес у закладах вищої освіти ототожнювався зі шкільним і в науковому плані окремо не розглядався. Втім, це одна із тих проблем, від успішного розв'язання якої залежить створення науково обґрунтованої повноцінної теорії професійного розвитку творчої особистості, професійної підготовки висококваліфікованих кадрів в умовах соціально-економічних змін і перетворень.

Розвиток професійної педагогіки прискорив перегляд багатьох важливих понять на основі якісно нових вихідних даних і концепцій, у тому числі й теорії педагогічного процесу, керуючись трьома теоретичними положеннями:

1) теорія характеризується внутрішніми зв'язками й компонентами, поєднаними чимось цілим;

2) у фонді наукової інформації немає готової теорії педагогічного процесу – є сукупність знань, підходів і відомостей про нього;

3) педагогічний процес ЗВО належить до системних об'єктів. Тому рухатись далі в його розвитку можна за допомогою моделювання, врахування історичного досвіду та науково вірогідних фактів, які фундаментально розглянуті в педагогіці вищої школи й витримали перевірку часом.

З'явилась можливість виділити ті з них, які відіграють базисну роль у розкритті суті

Scientific Bulletin of the Izmail State University of Humanities.
Section Pedagogical Sciences. Issue 49

цілісного педагогічного процесу вищої школи, діалектики його просування і відображення в теорії та історії, а тому заслуговують на увагу.

Витоки історії

Витоки багатьох сучасних проблем педагогічного процесу відходять своїм корінням у минуле. Щоб глибше їх зрозуміти і осмислити, змоделювати правильні шляхи їх розв'язання, не допустити прорахунків і помилок у майбутньому, дослідники зверталися до того історичного досвіду, який з тих чи інших причин не став надбанням широких кіл педагогічної громадськості. Серед них особливе місце займає науково-педагогічна спадщина П. Ф. Каптерєва. *Каптерєв Петро Федорович* (19.VII.1849, с. Кленово Московської обл. – 7.IX.1922, Воронеж) – російський педагог і психолог, автор праць з дитячої і педагогічної психології, педагогіки й історії педагогіки. Розвивав окремі прогресивні ідеї К. Д. Ушинського і Я. А. Коменського, дав психологічне обґрунтування найважливіших проблем дидактики. Багато зробив для поширення психолого-педагогічних знань. Йому належить перше визначення поняття «педагогічний процес». Це поняття він вживав як «загальноосвітній процес», що допомагає саморозвитку і всебічному удосконаленню особистості (Каптерєв, 1982: 170).

І нині не втратили свого значення зауваження П. Ф. Каптерєва про те, що справжній, неперекручений педагогічний процес водночас і вільний, і необхідний, тому що це є процес саморозвитку і в ньому самодіяльність – неминуче явище (Каптерєв, 1982: 163).

Автор терміну вважав, що його можна використовувати для позначення того великого цілого, різними властивостями, сторонами, засобами і компонентами якого є навчання й освіта, привчання, виховання, розвиток, напутьтя, вмовляння, покарання та ін.

Організований педагогічний вплив на людину не є єдиним. Паралельно з ним діють два могутні впливи, які не тільки поступаються виховному, але й переважають його – вплив природи і суспільства. Не зважаючи на те, що індивідуальний і соціальний елементи педагогічного процесу різні, на думку П. Ф. Каптерєва, безперечно й те, що вони взаємно доповнюються, і жодний з них не може бути усунутий із педагогічного процесу. Разом вони складають одне органічне і гармонійне ціле (Каптерєв, 1982: 179).

Звідси П. Ф. Каптерєв робить важливий для сьогодення висновок: суть виховання й освіти може бути визначена так: *педагогічний процес є всебічне удосконалення особистості на ґрунті її органічного саморозвитку в міру її сил, у відповідності з соціальним ідеалом* (Каптерєв, 1982: 179).

Наведене визначення найважливіше для сучасників тим, що П. Ф. Каптерєв навчання і виховання в педагогічному процесі розглядав як частини цілого, в якому простежуються складні відносини між окремими його частинами. Для науково обґрунтованого уявлення про сутність природи педагогічного процесу це особливої ваги питання, тому на ньому дослідники зосереджувались найбільш ґрунтовно й детально.

Ю. П. Азаров, наприклад, цілісний педагогічний процес розглядає як єдність духовно-особистісних, соціально-психологічних, технологічних компонентів виховання, для реалізації якої необхідно розробити більш розвинуту його технологію (Азаров, 1979).

Звідси – основна суперечливість в оцінці місця людини в педагогічному процесі, яка пов'язана з тим, що об'єкт виховання (людина) розкривається і як об'єкт педагогічного процесу. Тому, не забуваючи, кому адресує суспільство виховання (конкретному об'єкту), слід мати на увазі, що засвоєння багатства культури вимагає активної позиції того, кого виховують.

Тому виявлення особливостей природи педагогічного процесу вищої школи пов'язано з історією формування з цього питання різних наукових напрямків. Хоча термін «педагогічний процес» введений в дію всього лише близько ста років, однак певні уявлення відносно об'єкта діяльності вчителя в будь-якій педагогічній системі виховання завжди мали місце.

Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: Педагогічні науки. Випуск 49.

Цілісний педагогічний процес вищої школи, в якому відбувається професійна підготовка спеціаліста, передбачає його побудову на принципі єдності свідомості й діяльності, діяльності, у процесі якої майбутні спеціалісти беруть участь у суспільному житті і в теоретичних заняттях, навчаються ставити перед собою пізнавальні та практичні завдання, знаходити способи їх розв'язання, перевіряти правильність рішень, робити вправи у прийнятті певних перспектив у боротьбі за їх здійснення, що і є, за нашою гіпотезою, найнадійнішим способом розвитку професіоналізму. За таких умов студент не тільки відображає світ у своїй свідомості, а й опиняється в ролі творця світу, перетворюючи його в процесі діяльності.

Втім, цілісний педагогічний процес у вищій школі як цілісний об'єкт має свої специфічні особливості, що впливають з інтегративних якостей, властивих тільки даному об'єкту, але не його частинам. Системоутворюючим фактором в соціальних системах є ціль. У педагогічному процесі вищої школи ціль задається як соціальне замовлення суспільства на формування високопрофесійного спеціаліста, а результат залежить від взаємодії усіх ланок ЗВО, але, перш за все, від викладача.

Викладачі і студенти, таким чином, у цілісному педагогічному процесі вищої школи разом досягають ефективності й наближення до професіоналізму, будучи активними учасниками педагогічного процесу, керівництво яким здійснюють сучасні викладачі, кафедри, деканати, ректорати, громадські організації вищих навчальних закладів, що дає змогу стверджувати, що від стилю стосунків усіх цих сторін залежить ефективність результатів не тільки пізнавально-професійної діяльності, але й стан моральної вихованості, професійної культури.

Отже, цілісний педагогічний процес у вищому навчальному закладі – це явище надзвичайно складне; розвиваючись, воно не зводиться до механічної суми усіх тих знань, які відображають особливості окремих явищ, які входять до його складу. Для одержання більш глибоких і точних знань про сутність цілісного педагогічного процесу вищої школи в єдності всіх його сторін необхідний перехід від аналітичного до синтетичного розгляду об'єкта, до побудови теорії цілісного процесу.

Теоретичні засади цілісного педагогічного процесу у ЗВО.

Основним і головним компонентом цілісного педагогічного процесу вищої школи, його об'єктом і суб'єктом є студент, майбутній спеціаліст. Разом з викладачем він утворює динамічну систему «майбутній професіонал» за умови провідної ролі викладачів. Він, як об'єкт і суб'єкт педагогічного процесу являє собою індивідуальність, яка не тільки розвивається, але й набуває досвіду культури творчого самовияву, задоволення своїх потреб, інтересів і прагнень, активного засвоєння не тільки професійних знань, умінь і навичок. Цілісність педагогічного процесу ЗВО пов'язана з певними методологічними положеннями про єдність і взаємозв'язок його майбутньої професії, як складного явища покращення себе і соціуму, його майбутньої життєдіяльності в ньому, як системи її стимулювання задля практичної реалізації її в недалекому професійному майбутньому. Необхідність саме такого системного підходу до професійної підготовки висококваліфікованих кадрів, що відбувається в цілісному педагогічному процесі ЗВО має своє майбутнє.

Аналіз і уточнення попередніх педагогічних узагальнень в емпіричних дослідженнях, як умови переходу до використання методу сходження, за нашою концепцією пояснюється тим, що лише так можна піднятися до системного підходу в побудові цілісного педагогічного процесу вищої школи, спрямованого на високопродуктивну професійну підготовку випускників ЗВО будь-якої спеціальності з урахуванням нового педагогічного мислення.

Об'єктом цілісного педагогічного процесу стає не окремий предмет сам по собі. Особистість студента формується не частинами. Тому від викладача вимагається одночасно засобами свого предмета розвивати майбутнього спеціаліста інтелектуально,

Scientific Bulletin of the Izmail State University of Humanities.
Section Pedagogical Sciences. Issue 49

морально, естетично, фізично і т. д. через відповідну організацію цілісного педагогічного процесу. Розгляд будь-якого цілісного об'єкта можливий з урахуванням особливостей системного підходу, з точки зору якого кожен його елемент може розглядатися як самостійна система, як єдність різноманітного, як внутрішньо розчленована єдність різних форм його існування.

Змістом цілісного педагогічного процесу вищої школи є професійна підготовка, загальна і професійна культура. Поняття культури дуже широке, в нього включається культура духовних потреб, орієнтація студента будь-якої спеціальності на соціально значущі духовні цінності, освоєння основних уявлень і понять теорії моралі, права, мистецтва, ознайомлення з кращими художніми творами, розвиток у студентів управлінської культури, культури мовлення й людського спілкування.

З цього випливає необхідність єдності навчальної, індивідуальної та позанавчальної сфер цілісного педагогічного процесу, участь в яких є важливою умовою становлення всебічно розвиненої особистості, оволодіння майбутньою професійною діяльністю, співпрацю з іншими людьми, способами різних видів професійного самовиявлення, набуття соціального досвіду, досвіду НДРС зі спеціальності, досвіду професійного самовиховання й саморозвитку тощо.

Ця *особливість цілісного педагогічного процесу у вищій школі* полягає в закономірній спрямованості дій усіх його суб'єктів, його організаторів, з одного боку, максимальній відповідальності викладацької праці завданням якісної професійної діяльності майбутніх фахівців, а з другого – індивідуальним і груповим особливостям, їх індивідуальній та груповій діяльності, фізичним та інтелектуальним можливостям, рівню навченості й вихованості.

Отже, основною якістю цілісного педагогічного процесу вищої школи слід вважати єдність усіх взаємоперехресних впливів підсистем на становлення особистості студента, яка в цьому процесі виступає суб'єктом власної перетворюючої активності та спілкування, що, в свою чергу, визначає: спільну діяльність усіх суб'єктів, які беруть участь у процесі; функціональну спеціалізацію підсистем різного порядку; сукупність різноманітних відносин, що виникають у результаті взаємодії суб'єктів, у якій все більшого значення набуває теза «Від людини освіченої – до людини культури», яка постає епіцентром культури суспільства (Туркот, 2013: 90).

Вказані інтегративні якості і властивості цілісного педагогічного процесу, по суті, наперед визначають умови його функціонування, характер зв'язків і відносин між елементами системи професійної підготовки фахівців. В результаті виникнення інтегративних якостей і властивостей цілісна система професійної підготовки студентів, якою і є цілісний педагогічний процес, дістає внутрішнє щеплення компонентів, завдяки якому зв'язки всередині системи стають стійкими. Але для цього «з перших тижнів навчання слід розкривати перед студентами суспільну значущість обраного ними фаху і необхідність розвитку своїх професійних якостей» (Слепкань, 2005: 67).

Висновки. Отже, основні інтегративні властивості цілісного педагогічного процесу проявляються як в особливостях його компонентів, так і в структурі, закономірностях, засобах досягнення професійних цілей, в механізмах і рушійних силах.

Наведені міркування ще раз доводять: аналіз сутності цілісного педагогічного процесу вищої школи необхідний для того, щоб визначити, якою мірою кожний викладач зможе можуть ефективно впливати на зміну його стану, прискорення розвитку і просування, передбачати сукупність і послідовність дій з метою досягнення бажаних прогнозованих результатів успішної професійної підготовки фахівців з вищою освітою, висококонкурентних національних кадрів.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Азаров Ю.П. Искусство воспитывать. Москва : Просвещение, 1979. 448 с.

Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: Педагогічні науки. Випуск 49.

Каптерев П.Ф. Педагогический процесс. Москва: Педагогика, 1982. 703 с.

Ничкало Н.Г. Професійно-технічній освіті – державну підтримку та науково-педагогічне забезпечення. *Нові технології навчання: Науково-методичний збірник*. Київ: ІСДО, 1995. Вип. 15. С. 11.

Слепкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2005. 239 с.

Туркот Т.І. Психологія і педагогіка вищої школи. Навчальний посібник. Херсон: Олді-плюс, 2013. 516 с.

REFERENCES

Azarov Yu. P. (1979). *Iskusstvo vospityvat'*. [The art of education]. Moskva : Prosvshcheniye. 448 p. [in Russian].

Kapterev P. F. (1982). *Pedagogicheskiy protsess* [Pedagogical process]. Moskva: Pedagogika. 703 p. [in Russian].

Nychkalo N. H.(1995). *Profesiyno-tekhnichniy osviti – derzhavnu pidtrymku ta naukovo-pedahohichne zabezpechennya*. [State, scientific and pedagogical support for professional and technical education]. *Novi tekhnolohiyi navchannya: Naukovo-metodychnyy zbirnyk*. [New learning technologies: Scientific and methodical collection]. Kyuyiv: ISDO. Vyp. 15. P.11. [in Ukrainian].

Slyepkan' Z. I. (2005). *Naukovi zasady pedahohichnoho protsesu u vyshchiy shkoli* [Scientific principles of the pedagogical process in higher education]: navch. Posib [Tutorial]. Kyuyiv: Vyshcha shkola. 239 p. [in Ukrainian].

Turkot T. I.(2013). *Psykholohiya i pedahohika vyshchoyi shkoly* [Psychology and pedagogy of high school]. *Navchal'nyy posibnyk*. [Tutorial]. Kherson: Oldi-plyus. 516 p. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена визначенню сутності цілісного педагогічного процесу у закладах вищої освіти та його особливостей з урахуванням цілей і цінностей професійної освіти. Категорія «цілісний педагогічний процес» належить до ключових понять педагогіки вищої школи. Втім, існуюча традиційна система предметного викладання у вищій школі, суто дидактичний підхід до професійної підготовки високо кваліфікованих спеціалістів гальмує процес поєднання в цілісному педагогічному процесі педагогічну діяльність викладача в ім'я спільного зі студентами професійного співтворення й професійного взаємозбагачення. В результаті довготривалих теоретичних та експериментальних досліджень педагогічний процес у вищій школі (лат. processus) – розглядається як просування вперед, як цілеспрямовано організована професійна підготовка висококваліфікованих фахівців-професіоналів: учителів, економістів, інженерів, юристів, аграрників та інших спеціалістів з вищою освітою в умовах професійно-духовного збагачення викладачів і студентів, діалогічної культури, інтелектуальної та професійної співтворчості. Отже, цілісний педагогічний процес у вищому навчальному закладі – це явище надзвичайно складне; розвиваючись, воно не зводиться до механічної суми усіх тих знань, які відображають особливості окремих явищ, які входять до його складу. Для одержання більш глибоких і точних знань про сутність цілісного педагогічного процесу вищої школи в єдності всіх його сторін необхідний перехід від аналітичного до синтетичного розгляду об'єкта, до побудови теорії цілісного процесу.

Ключові слова: *цілісний педагогічний процес, професіоналізм, викладання, духовна взаємодія.*